

KS. ANDRZEJ WITKO

Kraków

OD EL GRECA DO PRECHTLA  
Z IKONOGRAFII ŚW. JANA CHRZCICIELA  
DE LA CONCEPCIÓN, REFORMATORA TRYNITARZY\*

Wielkiemu reformatorowi zakonu trynitarzkiego, św. Janowi Chrzycielowi de la Concepción<sup>1</sup> (1561-1613) zawdzięczają trynitarze bosie powstanie. Urodził się on w małej hiszpańskiej miejscowości w La Mancha, Almodóvar del Campo, 10 lipca 1561 r., w domu Marcosa García Gijon i Isabeli López Rico. Po pierwszych naukach w rodzinnej miejscowości studiował w Baeza i Toledo, gdzie poznał trynitarzy, do których wstąpił w 1580 roku. Po ukoń-

---

\* Artykuł niniejszy powstał jako zwiastun większej pracy, która zdążyła już ujrzeć światło dzienne: *Sztuka w służbie Zakonu Trójcy Świętej w siedemnastym i osiemnastym stuleciu* (Warszawa 2002). Pani mgr Krystynie Kurdziel z Biblioteki Instytutu Historii Sztuki UJ w Krakowie składam serdeczne podziękowanie za pomoc wyświadczoną podczas przygotowania prezentowanego studium.

<sup>1</sup> Fundamentalną monografią św. Jana Chrzyciela de la Concepción jest praca doktorska najlepszego znawcy tej postaci: J. Pujana (*San Juan Bautista de la Concepción. Carisma y misión*, Madrid 1994). Z innych nowszych publikacji na szczególną uwagę zasługują: J e s ú s de la V i r g e n del C a r m e n, *Giovanni Battista della Concezione*, w: *Bibliotheca Sanctorum*, t. VI, Roma 1965, kol. 940-943; G. A n t i g n a n i, *S. Giovanni Battista della Concezione – trinitario riformatore per il tempo nostro*, Siena 1975; J. B o r r e g o, *San Juan Bautista de la Concepción un Santo de la renovación*, Roma 1975; P. Z a b a l e - t a, *Juan Bautista de la Concepción reformador de la Orden de la Santísima Trinidad*, Salamanca 1975; A. W i t k o, *Trynitarze*, Kraków 1999, s. 76-78; oraz dokumentacja międzynarodowego kongresu: *San Juan Bautista de la Concepción: su figura y su obra (1561-1613)*, Córdoba 2000. Zob. pełną bibliografię: J u a n B a u t i s t a de la C o n c e p c i ó n, *Obras completas. Edición crítica*, t. I, Madrid 1995, s. XXXIII-XLI.

czeniu studiów teologicznych w Alcalá de Henares w roku 1585 przyjął święcenia kapłańskie i oddał się kaznodziejstwu. Jego talenty poparte duchem umartwienia sprawiły, iż na kapitule prowincjalnej w 1589 r. w Talavera mianowano go kaznodzieją większym klasztoru w La Guardia.

Od maja 1596 r. pełnił funkcję przełożonego domu w Valdepeñas, próbując wcielić w życie postanowienia dotyczące reformy zakonu. Nie mogąc jednak tego uczynić wskutek oporu współbraci, uciekł się do Stolicy Apostolskiej i uzyskał od papieża Klemensa VIII dnia 20 sierpnia 1599 r. brewe *Ad militantis Ecclesiae*, powołujące do życia gałąź trynitarzy bosych, celem zachowywania pierwotnej *Reguły* św. Jana de Matha<sup>2</sup>. Kapituła odprawiona w Valladolid dnia 8 listopada 1605 r. wybrała go ministrem prowincjalnym. Sprawując swój urząd czuwał nad rozwojem reformy, zakładając nowe fundacje i odpierając liczne ataki trynitarzy pierwotnej obserwacji.

Zmarł w Kordowie dnia 14 lutego 1613 r. Pozostawił 18 klasztorów, z tego 17 w Hiszpanii i 1 w Rzymie oraz pierwszy klauzurowy klasztor trynitarzy bosych, powstały w Madrycie w 1612 r. Choć już w 1630 r. z inicjatywy wikariusza generalnego zakonu – Gabriela de la Asunción rozpoczęto gromadzenie dokumentacji na temat życia i cnót Jana Chrzyciela, a w latach 1646-1647 wszczęto proces informacyjny, jednak dopiero dnia 10 sierpnia 1760 r. papież Klemens XIII ogłosił dekret o heroicznosci cnót Reformatora. Jego beatyfikacji dokonał 26 września 1819 r. Pius VII, a kanonizacji Paweł VI, w uroczystość Trójcy Świętej, 25 maja 1975 r.<sup>3</sup>

## 1. UJĘCIA PORTRETOWE

Przedstawieniem, które wycisnęło mocne piętno w ikonografii św. Jana Chrzyciela de la Concepción<sup>4</sup>, jest niepozorny, dziś znajdujący się w bardzo

---

<sup>2</sup> J o s e p h a J e s u M a r i a, *Bullarium Ordinis Sanctissimae Trinitatis Redemptionis Captivorum*, Matriti 1692, s. 340-346.

<sup>3</sup> Z o b. D i e g o d e l a M a d r e d e D i o s, *Crónica de los Descalzos de la Santísima Trinidad, Redentores de Cautivos. Primera parte*, Madrid 1652, s. 1-184. W XIX stuleciu wydano dzieła Świętego w ośmiu tomach: J u a n B a u t i s t a d e l a C o n c e p c i ó n, *Obras*, t. I-VIII, Roma 1830-1831; współcześnie opublikowano je w czterech tomach, opracowanych krytycznie: J u a n B a u t i s t a d e l a C o n c e p c i ó n, *Obras completas. Edición crítica*, t. I-IV, Madrid 1995-2002.

<sup>4</sup> Z o b. *Johannes Baptist a Conceptione*, w: *Lexikon der christlichen Ikonographie*, t. VII, Rom-Freiburg-Basel-Wien 1990, kol. 84-85.

złym stanie, obraz z 1610 r. w klasztorze trynitarzy bosych w Kordowie (il. 1), gdzie znalazł miejsce wiecznego spoczynku Reformator trynitarzkiego zakonu. Z powstaniem tegoż wizerunku związane urokliwą tradycję, jakoby św. Jan Chrzciciel miał być tak pokorny, iż w żaden sposób nie chciał się zgodzić na pozowanie do portretu. Namawiał go wielokrotnie do tego jego wielki protektor i przyjaciel Duque de Lerma, chcąc sfinansować takowy obraz, jednakże bezskutecznie. Jeden z braciszków zakonnych, który posiadał umiejętność posługiwania się pędzlem – Jerónimo de S. Miguel, nie mogąc zmusić Jana Chrzciciela do pozowania, uciekł się do podstępu. Namalował dziecię Jezus, przybrane w habit trynitarzski, a następnie zaprosił Świętego do swej pracowni. Ten, kiedy tylko zobaczył wizerunek, upadł na kolana i zaczął się modlić do boskiego Dzieciątka. Wówczas brat Jerónimo szybko uchwycił rysy Jana i dzięki temu wkrótce mógł powstać jego portret, który później Bernabé de S. José określił: „jest jak żywy”. Tę niezwykłą historię powstania pierwszego wizerunku Reformatora potwierdza protokół procesu informacyjnego, odbytego w 1649 r. w Torrejón de Velasco. Wizerunek przedstawia dziecię Jezus ubrane w trynitarzski habit, kapę i sandały, z kulą globu ziemskiego, zwieńczoną krzyżem, w lewej ręce, a prawą błogosławiące Reformatorowi. Ten, ubrany w habit i kapę trynitarzy bosych, ukazany został w stanie głębokiej modlitwy, o czym świadczą m.in. złożone ręce i spojrzenie utkwione w boskim Dzieciątku<sup>5</sup>.

Właśnie to malowidło stało się wzorem do naśladowania jako „prawdziwy obraz Jana Chrzciciela de la Concepción”. W tym samym klasztorze w Kordowie, w zakonnym refektarzu, znajduje się inny wizerunek, będący portretem Świętego, przedstawionego w tej samej pozie, jak na pierwowzorze, jednak bez dzieciątka Jezus, za to w świetle ogarniającym go z wysoka (il. 2). Ukazuje on mężczyznę w sile wieku, w stanie modlitewnego skupienia, o ascetycznym wyglądzie, ubranego w trynitarzski bosacki habit i kapę, z rękawami tak ułożonymi, iż nie zasłaniają one niebiesko-czerwonego krzyża na piersiach, widocznego również na brązowej kapie. Obraz wyszedł spod pędzla dobrego artysty z połowy XVII wieku. Akta procesu informacyjnego Jana Chrzciciela de la Concepción z 1647 r. mówią o dwóch portretach Re-

---

<sup>5</sup> G a b r i e l de la D o l o r o s a, *Iconografía y vera efigie del beato Juan Bautista de la Concepción*, w: *IV centenario del nacimiento del beato Juan Bautista de la Concepción 1561-1961*, Andújar 1962, s. 99-102; J. P u j a n a, *San Juan Bautista de la Concepción. Retrato físico y humano*, „Trinitarium”, t. II, Córdoba–Madrid 1993, s. 82-83, 92; B. P o r r e s A l o n s o, *Nuestra Señora de Gracia. Un convento cordobés del XVII*, Córdoba 1998, s. 97.

formatora, sporządzonych w tym czasie z inicjatywy mieszkańców Kordowy, uzdrowionych cudownie przez jego przyczynę. Pierwszy z nich powstał z woli Francisca Rodríguez de la Cruz, uzdrowionego w 1645 r.; drugi na życzenie Diega Rueda. Prawdopodobnie jeden z dwóch namalowanych w połowie XVII wieku obrazów znajduje się dziś w refektarzu zakonnym w Kordowie<sup>6</sup>. I to właśnie przez ten wizerunek, pierwowzór najsilniej wpłynął na ukształtowanie się ikonografii św. Jana Chrzciciela. Typ zaprezentowany w kordobańskim malowidle stał się modelowy w kolejnych przedstawieniach, zarówno malarskich, jak i graficznych.

Jednym z przykładów takich realizacji jest, pochodzący z drugiej połowy XVII wieku, wizerunek z madryckiego klasztoru trynitarek bosych, przedstawiający św. Jana Chrzciciela de la Concepción ze złożonymi w geście modlitwy rękoma i wzrokiem utkwionym w krucyfiks<sup>7</sup>. Ku niemu Reformator wypowiada słowa zapisane na wychodzącej z ust banderoли *Laetatus sum in his quae dicta sunt mihi in domum Domini ibimus SP. 121*. Podobny wizerunek z tego samego okresu, pochodzący z jednego z dawnych klasztorów trynitarzy bosych, zapewne w Kastylii, znajdujemy również w Museo Nacional de Escultura w Valladolid (il. 3).

Wierność kordobańskiemu portretowi w zachowaniu rysów Reformatora cechuje także trzy inne przedstawienia. Dwa z nich powstały w tym samym czasie, jednak w różnych środowiskach artystycznych: pierwsze to szlachetny miedzioryt przedstawiający Jana Chrzciciela ze złożonymi rękoma, wpatrującego się w nabożnym skupieniu w postać Chrystusa ukrzyżowanego (il. 4). Rycina ta znalazła się w książce Joannesa a S. Felice, pt. *Epigrammatum*, wydanej w Wiedniu w 1715 r.<sup>8</sup> Miedzioryt autorstwa, jak się wydaje, czynnego w Wiedniu rytownika Johanna Andreama Pfeffela seniora<sup>9</sup>, został powtórzony bardzo dokładnie, choć na nieco słabszym poziomie, przez anonimowego artystę działającego w Hiszpanii i już w następnym roku ujrzał światło dzienne w pracy Eusebia del SS. Sacramento pt. *Vida del ven. Padre y apostolico varon fr. Juan Bautista de la Concepción fundador del Orden de*

---

<sup>6</sup> P u j a n a, *San Juan Bautista... Retrato...*, s. 83-84; P o r r e s A l o n s o, dz. cyt., s. 108.

<sup>7</sup> *Inventario artístico de edificios religiosos madrileños de los siglos XVII y XVIII*, t. I, Madrid 1983, s. 227.

<sup>8</sup> J o a n n e s a S. F e l i c e, *Epigrammatum*, Viennae 1715 [niep.].

<sup>9</sup> P f e f f e l J o h a n n A n d r e a s, w: *Allgemeines Lexikon der Bildenden Künstler von der Antike bis zur Gegenwart*, t. XXVII, Leipzig 1932, s. 525.

*Descalzos de la Santissima Trinidad Redención de Cautivos*<sup>10</sup>. Ten sam układ postaci Reformatora, obejmujący nawet banderolę ze znanym nam tekstem, występuje na anonimowej rycinie z początku osiemnastego stulecia, wzbogaconej architektonicznym tłem, pejzażem oraz narzędziami pokutnymi.

Portretowe przedstawienie Reformatora, opierające się na kordobańskim obrazie, choć w lustrzanym odbiciu, sporządził w 1737 r. działający m.in. w Barcelonie i w Rzymie Miguel Sorelló<sup>11</sup>. Przedstawił on pogodnego zakonnika, dzierżącego w swej prawicy krucyfiks i rozważającego tajemnice wiary. O marności tego świata i ascetycznym życiu przypominają widoczne symbole pokuty – czaszka i dyscyplina. Świadectwem dużej dewocyjnej popularności tego wizerunku jest jego wielokrotne wznawianie po 1760 r.

W rzymskim San Carlino zachował się obraz namalowany tuż po 1760 r., wiernie powtarzający schemat kordobański, niemal dokładnie kopiując postać zakonnika, który wpatruje się w trójkąt z okiem Opatrzności, symbolizujący w tym przypadku misterium trynitarne. Inskrypcja na wizerunku słusznie podaje, iż malowidło zostało oparte na obrazie z Kordowy oraz wskazuje na czas powstania obrazu, powołując się na ogłoszenie przez Klemensa XIII dekretu o heroicznosci cnót<sup>12</sup>.

Do pierwowzoru odwołują się również kolejne dwie realizacje graficzne, na których występują liczne atrybuty – otwarta księga, dyscyplina, kajdany i czaszka. Pierwsza z nich to efektowny, acz niesygnowany miedzioryt hiszpańskiej proveniencji, po raz pierwszy opublikowany w Madrycie w 1779 r. w pierwszym tomie *Ceremoniału trynitarzy bosych*<sup>13</sup>. Pięć lat później w wydanej w Maladze książce Ferdinanda a Spiritu Sancto pt. *Nudipedum SS. Trinitatis venerabilis fundatoris P. fr. Joannis Baptistae a Conceptione*<sup>14</sup> został on powtórzony, jednak już na słabszym poziomie, tym razem jednak z sygnaturą *Gangoiti* oraz datą 1783. Ryciny te prezentują typ portretu dewocyjnego, na którym ukazano Reformatora trzymającego jedną ręką otwartą

<sup>10</sup> Madrid 1716 [niep.].

<sup>11</sup> Sorelló Miguel de, w: *Allgemeines Lexikon der Bildenden Künstler von der Antike bis zur Gegenwart*, t. XXXI, Leipzig 1937, s. 291.

<sup>12</sup> G a b r i e l de la D o l o r o s a, dz. cyt., s. 97; P u j a n a, *San Juan Bautista... Retrato...*, s. 84.

<sup>13</sup> *Ceremonial de los religiosos descalzos del Orden de la Santissima Trinidad Redención de Cautivos*, t. I, Madrid 1779 [niep.]; E. P á e z R í o s, *Iconografía Hispana. Catálogo de los retratos de personajes españoles de la Biblioteca Nacional*, t. II, Madrid 1966, s. 655-656.

<sup>14</sup> Malacae 1784 [niep.]; G a b r i e l de la D o l o r o s a, dz. cyt., s. 93.

księgę i kontemplującego tajemnicę Boga, symbolizowanego przez otoczony nimbem trójkąt z hebrajskim napisem.

Wszystkie omówione do tej pory przedstawienia Jana Chrzciciela de la Concepción nawiązywały do kordobańskiego portretu Reformatora. Przez całe wieki tylko ten wizerunek uważano za jedyny, autentyczny portret pierwszej postaci wśród trynitarzy bosych. Badania naukowe ostatnich lat, przeprowadzone przez najwybitniejszego znawcę Jana Chrzciciela de la Concepción – pracującego w Rzymie Baska – Juana Pujana, wpłynęły na zmianę tego stanowiska. Jego odkrycie, choć nie bez oporów, zostało jednak przyjęte i to zarówno przez trynitarzy, jak i historyków sztuki<sup>15</sup>. Juan Pujana w swej pracy z 1983 r. udowodnił, iż istnieje jeszcze jeden autentyczny wizerunek Reformatora i to namalowany przez el Greca. Wskazał on na znany obraz z kolekcji Museo del Prado, dotychczas określany jako portret trynitarza lub dominikanina<sup>16</sup> (il. 5). Zdaniem Pujany jest to przedstawienie Jana Chrzciciela de la Concepción, wykonane w latach 1610-1612, gdy ten przebywał w Toledo w związku z fundacją klasztoru trynitarzy bosych w dawnej stolicy Hiszpanii. Tam właśnie miał spotkać się z el Grekiem w jego pracowni. Fizjonomia Zakonnika zrobiła tak wielkie wrażenie na artyście, iż sportretował go na małym płótnie, myśląc zapewne o większej realizacji. Wiemy, iż Reformator był w zażytych kontaktach ze słynnym trynitarzem trzewiczkowym, poetą i kaznodzieją, Hortensio Félix Paravicino, który nawet na krótki czas przystąpił do bosackiej reformy. Paravicino przyjaźnił się z kolei z el Grekiem, który namalował dwa zachowane do dziś jego portrety. Wizerunek Jana Chrzciciela, datowany na rok 1611, doskonale wpisuje się w czas pobytu Trynitarza w Toledo, ukazując go na dwa lata przed śmiercią jako ascetycznego zakonnika o szczupłej budowie ciała i głębokim spojrzeniu, tym samym nie odbiegając od rysów z kordobańskiego portretu<sup>17</sup>.

Jednym z ciekawszych wizerunków św. Jana Chrzciciela de la Concepción jest mało znany i błędnie atrybutowany wizerunek w Muzeum Sztuki Litewskiej w Wilnie, autorstwa Johanna Prechtla, wybitnie uzdolnionego brata

<sup>15</sup> Zob. F. M a r í a s, *El Greco*, Madrid 1994 [niep.].

<sup>16</sup> J. C a m ó n A z n a r, *Dominico Greco*, ed. 2, Madrid 1970, s. 1135; G. M a n - z i n i, T. F r a t i, *L'opera completa del Greco*, Milano 1978, s. 118-119.

<sup>17</sup> J. P u j a n a, *Identificación de un personaje retratado por El Greco en un cuadro del Museo del Prado*, „Boletín del Museo e Instituto Camón Aznar”, t. XIII, Zaragoza 1983, s. 5-16; t e n ż e, *San Juan Bautista... Retrato...*, s. 92-96.

Józefa od św. Teresy, z Zakonu Trójcy Świętej<sup>18</sup> (il. 6). Obraz ten przedstawia trynitarza bosego w habicie i płaszczu zakonnym, o poważnej twarzy okolonej bardzo ciemnym zarostem i głębokim, skupionym spojrzeniu. Zakonnik trzyma w ręku mały krzyż z pasyjką i zdaje się rozmyślać o dziele zbawienia. Obok na stoliku leżą dwie książki; pierwsza z zakładką i zagiętymi kilkoma kartkami, a druga zamknięta. W dotychczasowej literaturze naukowej postać tę zidentyfikowano jako Michała de los Santos<sup>19</sup>, pierwszego bosaka wyniesionego do chwały ołtarzy w roku 1779 przez papieża Piusa VI. Zbieżność dat beatyfikacji i realizacji malowidła, datowanego na ten właśnie czas, jak również obecność wizerunku Michała de los Santos, pędzla Prechtla, w klasztornych inwentarzach, miały potwierdzać tę atrybucję. Tezy tej, choć już tak głęboko zakorzenionej w literaturze naukowej, nie da się jednak obronić<sup>20</sup>. Jeśli omawiany przez nas obraz byłby wizerunkiem kultowym, odbierającym po beatyfikacji Michała cześć w jednej z kaplic świątyni trynitarzkiej, Błogosławionemu powinien towarzyszyć nimb – symbol chwały niebieskiej – oraz jeden z atrybutów Zakonnika, do których należą kwiat białej lilii – symbol czystości anielskiej, monstrancja – wskazująca na jego miłość do Eucharystii oraz płonące serce – znak mistycznej wymiany z Jezusem<sup>21</sup>.

Realizacja Prechtla nie zawiera ani jednego z tych atrybutów, natomiast ukazuje dwa inne. Pierwszy z nich to krzyż, trzymany w dłoniach przez zakonnik, drugi to księgi leżące na stole. Te atrybuty związane są jednak z reformatorem zakonu trynitarzy, Janem Chrzycielem de la Concepción. Choć niekiedy i Michał de los Santos bywał przedstawiany z księgą, jednak

---

<sup>18</sup> J. H o p p e n, *Malarz Jan Prechtl – brat Józef od św. Teresy*, „Prace i Materiały Sprawozdawcze Sekcji Historii Sztuki Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie”, t. III, Wilno 1938-1939, s. 150-155; D. T a r a n d a i t ě, *Painting and sculpture – an integral part of cloister decor and religious practice*, w: *Lietuvos vienuolynų dailė*, Vilnius 1998, s. 55.

<sup>19</sup> *Baroko dailė Lietuvoje*, Vilnius 1996, s. 79; *Lietuvos vienuolynų dailė*, Vilnius 1998, s. 71-72.

<sup>20</sup> Zwrócono na to również uwagę w katalogu Muzeum Sztuki Litewskiej, wskazując na brak jakichkolwiek atrybutów św. Michała. Sugestia Mariae Szafarowicza, zmarłego w 1710 roku (Antonino ab Assumptione, *Monumenta Ordinis Excalceatorum SS. Trinitatis Redemptionis Captivorum ad Provincias S. Joachim (Poloniae) et S. Josephi (Austriae-Hungariae)*, Romae 1911, s. 118) iż obraz Prechtla byłby portretem Stefana a Purificatione B. V., nie jest bezpodstawna, jednakże interesujące nas malowidło, pomijając kwestie atrybutów, zdaje się wykraczać poza ramy portretu, wprowadzając w obszar wizerunków kultowych (*Lietuvos vienuolynų...*, s. 72).

<sup>21</sup> Zob. W i t k o, *Sztuka w służbie...*, s. 313-335; t e n ż e, *San Miguel de los Santos*, Roma 2003.

zawsze z jedną, co miało odniesienie do napisanego przezeń dzieła *Tratado de la tranquilidad del alma*. Obecność kilku ksiąg zdecydowanie wskazuje na większą spuściznę pisarską, z jaką spotykamy się właśnie w przypadku Jana Chrzyciela de la Concepción. Uchylenie jednej z nich podkreśla aktualność treści, zapewne *Reguły* podanej przez Świętego dla swych duchowych synów. Sam czas powstania obrazu doskonale koresponduje z dekretem ogłaszającym Reformatora zakonu Sługą Bożym, co nastąpiło w roku 1760 i choć Jan Chrzyciel został wyniesiony do chwały ołtarzy dopiero czterdzieści lat po Michale, jednak cieszył się nieprzerwanym kultem u bosaków, jeszcze przed beatyfikacją i z pewnością w każdym klasztorze tej obserwacji chciano mieć wizerunek Ojca – założyciela. Dodatkowym potwierdzeniem naszej tezy jest informacja o kilku obrazach autorstwa Prechtla<sup>22</sup>, jakie znajdowały się w wileńskim klasztorze. Z pewnością Prechtl namalował nieznaną nam dziś wizerunek Michała de los Santos, odbierający ongiś cześć w wileńskiej świątyni trynitarzy; nie jest nim jednak obraz z Muzeum Sztuki Litewskiej, który bez wątplenia, jako dzieło brata Józefa od św. Teresy, doskonale przecież znajęcego ikonografię swego zakonu, przedstawia reformatora Jana Chrzyciela de la Concepción.

## 2. SCENY Z ŻYCIA

W przeciwieństwie do patriarchów zakonu trynitarzkiego – Jana de Matha i Feliksa de Valois – Reformator nie doczekał się wielkich cykli z przedstawieniem swego żywota. Jedynym wyjątkiem, jaki udało się nam znaleźć, jest seria dziesięciu obrazów, namalowanych ok. 1700 roku, zapewne przez tego samego artystę z przeznaczeniem do kordobańskiego kościoła trynitarzy bosych. Nieznane są kopie tych przedstawień. Malowidła te do tej pory nie stały się przedmiotem badań naukowych i są wzmiankowane tylko w jednej pracy, autorstwa Bonifacio Porres Alonso, będącej monografią kordobańskiego zespołu klasztorowego trynitarzy bosych. Nadto należy zaznaczyć, iż niektóre z obrazów są w tak opłakanym stanie, że nawet trudno ustalić ich temat<sup>23</sup>.

<sup>22</sup> H o p p e n, dz. cyt., s. 153; *Lietuvos vienuolynų*, s. 72.

<sup>23</sup> Pięć z obrazów wiszących w nawie głównej posiada identyczną ramę i te same wymiary: ok. 2,15 x 3,0 m. *Córdoba capital*, t. II, Córdoba 1994, s. 257; P o r r e s A l o n s o, dz. cyt., s. 99.



Kilka z tych przedstawień wnosi jednak wiele nowych elementów do ikonografii Świętego. Pierwszy z całej serii, przedstawia scenę dziecięcej ascezy Jana Chrzciciela de la Concepción. Artysta przedstawił go jako małe dziecko, które zamiast spać w wygodnym łóżku, w samej zaledwie koszuli położyło się na twardej podłodze, co odkryli jego zdumieni rodzice. Inny, choć czytelny w treści, jednak bardzo zniszczony obraz ilustruje scenę prezentacji Janowi Chrzcicielowi przez hiszpańską parę królewską – Filipa III i Małgorzatę Austriaczkę – sześciorga ich dzieci, by Święty je pobłogosławił. Król z małżonką ukazani zostali w koronach, otoczeni gromadką klęczących dzieci, oczekujących, by przyjąć błogosławieństwo z rąk Jana Chrzciciela, któremu towarzyszy inny zakonnik. Kolejna scena to przedstawienie śmierci Reformatora, którego głowa otoczona jest wyrazistą aureolą. W dużym wnętrzu znalazło się dziesięciu zakonników; trzech z nich klęczy u łóża konającego, który jakby w ostatnim tchnieniu przekazuje duchowy testament swym synom. Kolejne trzy obrazy są tak zniszczone, iż niemożliwe jest ustalenie ich tematu: na jednym ukazano trynitarzy bosych w murach świątyni, na drugim zakonnika w habicie trynitarzkim, na trzecim rozmowę Jana Chrzciciela z niewiastą<sup>24</sup>.

Bardzo interesujące przedstawienie ze sceną z życia Świętego związane jest z wręczeniem *Reguły* siostrzom trynitarzkom. Znane są dwie realizacje tego tematu. Pierwsza z nich to obraz na płótnie z końca XVII wieku w klasztorze trynitarzek w Madrycie (il. 7), dokładnie powtarzający rysy zakonnika wedle kordobańskiego pierwowzoru. Na malowidle przedstawiono sam moment przekazania *Reguły* zakonnej wspólnocie trynitarzek bosych, założonej przez Reformatora. Wzruszone zakonnice przyjmują tekst z rąk Założyciela, który lewą rękę podniósł ku górze zachęcając je do duchowego wzrostu, ale i wskazując na przyniesione przez aniołka kwiaty lilii, symbolizujące czystość dziewiczą, którą powinny pielęgnować. Obok Świętego znalazł się inny trynitarz, zapewne Ambrosio de Jesús, brat jednej z pierwszych trynitarzek bosych<sup>25</sup>. Druga realizacja to malowidło ściennie w klasztorze trynitarzek w Limie<sup>26</sup>. Także i tu starano się wiernie zachować rysy Reformatora, wręczającego tekst *Reguły* zakonnej pierwszym trynitarzkom bosym, jednak

<sup>24</sup> M. A. O r t i B e l m o n t e, *Córdoba monumental, artística e histórica*, t. II, Córdoba 1968, s. 180; P o r r e s A l o n s o, dz. cyt., s. 97-99.

<sup>25</sup> *Inventario artístico...*, s. 233; G a b r i e l d e l a D o l o r o s a, dz. cyt., s. 97; P u j a n a, *San Juan Bautista... Retrato...*, s. 84.

<sup>26</sup> G a b r i e l d e l a D o l o r o s a, dz. cyt., s. 96.

jego lewa dłoń nie powtarza schematu madryckiego, lecz skierowana jest ku siostronom, jakby w geście zachęty do wierności obserwie zakonnej.

### 3. MISTYK

Jedną ze scen z życia Jana Chrzciciela de la Concepción, aczkolwiek ilustrującą jego przeżycie mistyczne, nie mającą odpowiednika w ikonografii Świętego znajdujemy w rzymskim San Carlino alle Quattro Fontane. Ten niezwykle interesujący obraz z drugiej połowy XVII wieku (il. 8) przedstawia wydarzenie związane z fundacją pierwszego klasztoru trynitarzy bosych w Rzymie na Kwirynale. Wedle tradycji zakonnej Reformator miał przechodzić koło jednej z gospód w Wiecznym Mieście i ujrzeć w wizji nadprzyrodzonej, iż karczma ta zostanie zamieniona na klasztor, w którym będą przebywać świątobliwi trynitarze bosci. Nieznany artysta przedstawił na malowidle Jana Chrzciciela w bosackim habitacie i płaszczu, ze zdumieniem spoglądającego w niebo, gdzie w chmurach ukazana jest grupa trynitarzy bosych cieszących się życiem wiecznym. Za Reformatorem znalazło się dwóch braciszków w brązowych habitach, którzy złożąwszy ręce w nabożnym skupieniu przyglądają się aniołkowi niosącemu godło trynitarzowskie bosaków i wskazującemu na karczmę jako miejsce przyszłego trynitarzowskiego klasztoru. Zakonnicy w brązowych habitach to karmelici bosci, u których, miast u swych trzewickowych braci, zatrzymał się w Rzymie Jan Chrzciciel zabiegający o papieskie brewe z zatwierdzeniem reformy. Na tym pobożnym skądinąd obrazie widoczny jest również mężczyzna pijący czerwone wino, nalewane przez rumianego oberżystę<sup>27</sup>.

W tym samym rzymskim San Carlino zachował się bardzo interesujący obraz nieznanego nam artysty z drugiej połowy XVII wieku, przedstawiający Jana Chrzciciela modlącego się przed krucyfiksem. Ascetyczny zakonnik wpatruje się w postać Ukrzyżowanego z wielką miłością i współczuciem; lewą rękę złożył na piersiach, a prawą wskazuje na obserwatora, jakby chciał prosić o zmiłowanie dla wszystkich ludzi. Pod krzyżem leży czaszka i karta z napisem: *Laetatus sum in his quae dicta sunt mihi*<sup>28</sup>. Ten właśnie obraz stał się wzorem dla znakomitej realizacji graficznej – miedziorytu wykonanego przez Giovanniego Battistę Sintesa w Rzymie w 1733 r. według rysunku

<sup>27</sup> Tamże, s. 90.

<sup>28</sup> Tamże, s. 91-92.

Giovanniego Velaso specjalnie do akt procesu beatyfikacyjnego (il. 9). Szytych ten opublikowano po raz pierwszy w 1733 r. w *Positio super dubio* Świętej Kongregacji Obrzędów<sup>29</sup>, a następnie m.in. w książce *Ristretto della vita, virtù e miracoli del venerabile Servo di Dio P. fr. Giovanni Battista della Concezione fondatore de' religiosi scalzi dell'Ordine della Santissima Trinità Redenzione de'Schiavi*<sup>30</sup>. Na miedziorycie z podpisem *vera effigie* przedstawiono Reformatora w wyszukanej pozie, jakby przyklękającego przed krucyfiksem, ustawionym na stole przykrytym obrusem z godłem trynitarzy bosych, gdzie znalazły się również księga, atrament z piórem, czaszka i dyscyplina. Zakonnik powtarza znane nam z innych realizacji słowa *Laetatus sum...*<sup>31</sup>.

Na wielowątkowym miedziorycie, sporządzonym w 1666 roku przez Marcosa Orozco przedstawiono również postać Reformatora kontemplującego tajemnice wiary i ich aplikacje w charyzmacie trynitarским. Rycina ta znalazła się w wydanym w 1666 roku w Madrycie pierwszym tomie dzieła Juana Bautisty de la Expectación, *Luces de la Trinidad en assumptos morales para el pulpito. Exposición literal y moral de la Regla primitiva*<sup>32</sup>. Na sztychu wyeksponowano postaci klęczących świętych patriarchów Zakonu: Jana de Matha i Feliksa de Valois, trzymających księgę z tekstem *Reguły*, ponad którą w górze objawia się Trójca Święta wraz z Niepokalaną i Aniołem redempcyjnym z dwoma niewolnikami. Temu niezwykłemu misterium asystuje grupka trynitarzy bosych, wśród których osobne, eksponowane miejsce zajmuje Jan Chrzciiciel de la Concepción. Klęcząc, wyciąga prawą rękę w oratorskim geście, a lewą składa kornie na piersiach; z jego ust wychodzą słowa z listu św. Pawła do Rzymian: *Reformamini in novitate spiritus mentis vestrae*.

Krzyż w życiu św. Jana Chrzciela de la Concepción odgrywał szczególną rolę, stąd przedstawienia modlącego się przed krucyfiksem zakonnika lub też trzymającego znak zbawienia w rękach należały do szczególnie popularnych. Jednym z najstarszych przedstawień ilustrujących przeżycia mistyczne Re-

---

<sup>29</sup> Sacra Rituum Congregatione, *Beatificationis et canonizationis ven. Servi Dei Io. Baptistae a Conceptione fundatoris Ordinis Discalceatorum SS. Trinitatis Redemptionis Captivorum. Positio super dubio*, Romae 1733 [niep.].

<sup>30</sup> Roma 1768 [niep.].

<sup>31</sup> G a b r i e l de la D o l o r o s a, dz. cyt., s. 97; P u j a n a, *San Juan Bautista... Retrato...*, s. 88; P á e z R í o s, dz. cyt., s. 656; zob. *Sintes Giovanni Battista*, w: *Allgemeines Lexikon der Bildenden Künstler von der Antike bis zur Gegenwart*, t. XXXI, Leipzig 1937, s. 93-94.

<sup>32</sup> T. I, Madrid 1666 [niep.].

formatora, doznane przed Ukrzyżowanym, jest sztych Marcosa Orozco z około 1660 roku. Przedstawił on Zakonnika stojącego przed mensą ołtarzową, na której stoją krucyfiks i dwie płonące świece w lichtarzach oraz narzędzia pokutne. Reformator w akcie żarliwej modlitwy, z rękoma skrzyżowanymi na piersiach, spojrzeniem utkwionym w Zbawicielu zwraca się doń słowami: *Laetatus sum in his quae dicta sunt mihi*<sup>33</sup>. Z pewnością na tej rycinie oparł się Pedro Atanasio Bocanegra, który w latach 1665-1668 namalował do kruzganków klasztoru bosaków w Grenadzie cztery obrazy z radościami Marii, osiem ze scenami z życia św. Jana de Matha i dwanaście przedstawień zakonników trynitarских. Do tej ostatniej grupy należy zachowany *in situ* wizerunek, będący malarską wersją wyżej wspomnianej ryciny Marcosa Orozco. Z płótna tchnie dramaturgią modlitwy Świętego przed Ukrzyżowanym. Jednak malarz dla uproszczenia kompozycji zrezygnował z banderoли ze słowami zakonnika oraz z wyeksponowania narzędzi pokutnych<sup>34</sup>.

Inna rycina Orozco, sygnowana i datowana na 1676 r., wykonana techniką miedziorytniczą<sup>35</sup> znalazła się w opublikowanym w tym samym roku w Madrycie dziele Josepha a Jesu Maria, *Vida del apostólico varón y venerable P. Fr. Juan Bautista de la Concepción*<sup>36</sup> oraz ponownie, w wydanej również w stolicy Hiszpanii w 1713 r. książce Melchora del Espíritu Santo pt. *El Diamante Trinitario y mejor oro de oreto*<sup>37</sup>. Ukazuje ona rzadką w ikonografii trynitarской wizję, jaką Reformator miał mieć w Rzymie. Objawił mu się wówczas Zbawiciel z krzyżem i wręczył mu kłódkę oraz dwa klucze<sup>38</sup> (il. 10). One właśnie znalazły się w centrum przedstawienia, które – choć wprowadza nowy temat w typologii wizerunków – nie należy jednak do szczególnie udanych pod względem formy. Bardziej interesująca kompozycyjnie jest miniatura z trzeciej ćwierci XVIII wieku, znajdująca się dziś w Biblioteca Nacional w Madrycie<sup>39</sup>. Podejmuje ona ten sam temat, ukazując klęczącego Jana Chrzciciela z kłódką i dwoma kluczami, otrzymanymi od

<sup>33</sup> Zob. J u a n B a u t i s t a de la C o n c e p c i ó n, *Obras completas...*, t. I, s. 467.

<sup>34</sup> G a b r i e l de la D o l o r o s a, dz. cyt., s. 98; S. H o c e s P é r e z, *Iglesia de Gracia, sus cuatro etapas en cerca de cuatro siglos de historia*, Granada 1995, s. 66.

<sup>35</sup> P á e z R í o s, dz. cyt., s. 655.

<sup>36</sup> Madrid 1676 [niep.].

<sup>37</sup> Madrid 1713 [niep.].

<sup>38</sup> P u j a n a, *San Juan Bautista... Retrato...*, s. 86.

<sup>39</sup> Madrid, Biblioteca Nacional, rkps 4386: *Libro de asiento de congregantes, y Constituciones de la Hermandad de S. Juan de Mata, sita en la Huerta de la Trinidad, Descalzos, de esta Corte*, Madrid 1752-1792, k. 4.

Chrystusa, na którego obecność wskazuje krucyfiks stojący na stole. Na nim znalazły się również m.in. czaszka, dyscyplina i księgi.

Z początku XVIII wieku pochodzi interesujący obraz w klasztorze trynitarek w Andújar, podejmujący stosunkowo rzadki w ikonografii Świętego temat objawień maryjnych. Na malowidle tym przedstawiono zakonnika o rysach wiernie odpowiadających kordobańskiemu pierwowzorowi, klęczącego przed objawiającą się w obłoku Matką Bożą. Maria, składając jedną rękę na piersiach, a drugą wyciągając ku Janowi, zapewnia go o swej opiece i umacnia słowami: *No temas, hijo, yo seré tu protectora*. W celi zakonnej, w której dokonano się objawienie, widoczny jest także stół, na którym spoczywa kilka książek. Można wśród nich rozpoznać dwa tytuły: *Żywot św. Franciszka* i *Noc ciemną Jana od Krzyża*. W pięknym kartuszu umieszczonym w prawym dolnym rogu malowidła znalazł się opis objawienia i lapidarna informacja o Reformatorze<sup>40</sup>.

Drugi obraz z wątkiem maryjnym znajduje się w trynitarским klasztorze w Kordowie. Jest to pochodzące z XVIII wieku malowidło, przedstawiające Reformatora z Matką Bożą *del Pilar*, stojącą na kolumnie z dzieciątkiem Jezus, trzymającym małego ptaka w lewej ręczce. Święty ukazany został w pozycji klęczącej; lewą rękę wyciągnął w kierunku Marii i Dzieciątka, a w prawej dzierży mały sztandar z trynitarским krzyżem. Pomiędzy Matką Bożą a Reformatorem trwa swoisty dialog, uwidoczniiony na banderolach wychodzących z ust lokutorów; Maria Panna zwraca się do Zakonnika słowami: *No temas, hijo, yo seré tu protectora*, a ten odpowiada: *Reformamini in novitate spiritus mentis vestre, ad Rom. II*<sup>41</sup>.

Wątek mistycznego dialogu Reformatora tym razem z Chrystusem znalazł się także na interesującym miedziorycie zamieszczonym w wydany w 1725 r. w Norymberdze dziele Christopha Weigela pt. *Columnae Militantis Ecclesiae, sive sancti et illustres viri, eremitaе primi, anachoretae, ordinum regularium institutores, propagatores, aeneis figuris excusi, elogiis dilaudati*. Rycina ukazuje Jana Chrzciciela de la Concepción stojącego przy stole, na którym spoczywa otwarta księga, oparta na czaszce. Zakonnikowi objawia się

---

<sup>40</sup> G a b r i e l d e l a D o l o r o s a, dz. cyt., s. 97; E. G ó m e z M a r t í n e z, *Las trinitarias de Andújar. Cuatro siglos de historia*, w: *Las trinitarias en Andújar. IV siglos de historia (1587-1987)*, Andújar 1989, s. 89; P u j a n a, *San Juan Bautista... Retrato...*, s. 84, 86.

<sup>41</sup> P o r r e s A l o n s o, dz. cyt., s. 107-108. W kordobańskim klasztorze *de Gracia* ma znajdować się jeszcze osiemnastowieczna kopia tego samego wizerunku.

Zbawiciel wskazujący krzyż, który trzyma w ramionach<sup>42</sup>. Bogatsza w treść jest inna anonimowa rycina z lat sześćdziesiątych XVIII stulecia o hiszpańskiej proveniencji. Przedstawia ona klęczącego przed krucyfiksem, w otoczeniu kilku młodych trynitarzy bosych, Reformatora, który lewą ręką trzyma łańcuch kajdan, a w prawej dzierży pióro, jakby przed chwilą oderwał się od pisania w księdze leżącej na stole. Chrystus z krucyfiksu zwraca się do przejętego Zakonnika ze słowami pociechy, zachęty i zapewnienia o swej pomocy. O jakimś nadzwyczajnym zjawisku świadczy odsunięta szuflada, skąd jakby przed chwilą wypadły narzędzia pokutnicze<sup>43</sup>.

Największą popularnością kultową cieszyła się inna, także hiszpańska rycina, wielokrotnie powielana w XIX wieku, zwłaszcza przez rzymskiego rytownika Secondo Bianchi. Jej pierwowzór – pochodzący zapewne z ostatniej tercji XVIII stulecia – sztych niezidentyfikowanego autora, przedstawiał Jana Chrzciciela ubranego w płaszcz i habit trynitarzski, w stanie lotu ekstatycznego (il. 11). Jego ciało wznosi się ponad ziemię w celi, w której widzimy ławę oraz stół z narzędziami pokutnymi, dwiema księgami (w tym jedną otwartą), kajdanami i czaszką. Zakonnik trzyma w dłoniach duży krucyfiks, tuli go z miłością i wpatruje się weń, rozważając misterium paschalne Chrystusa. Scenie tej przygląda się kilka aniołków, wśród których wyeksponowane są trzy putta będące aluzją trynitarzną; a dwa inne mogą stanowić odniesienie do podwójnej natury Jezusa Chrystusa.

#### 4. FUNDATOR

W ikonografii Jana Chrzciciela de la Concepción ważne miejsce zajmują realizacje przedstawiające go jako prawodawcę Zakonu – najczęściej z piórem w rękę i otwartą księgą. Wprawdzie Reformator zasadniczo występuje na nich wraz z Trójcą Świętą czy Patriarchami Zakonu, jednak jego postać zawsze jest wyeksponowana. W większości przykładów w ukazywaniu rysów postaci również uciekano się do kordobańskiego malowidła. Najstarszym znanym dziełem tego typu jest wielowątkowy miedzioryt z 1652 r., autorstwa dzia-

---

<sup>42</sup> Ch. W e i g e l, *Columnae Militantis Ecclesiae, sive sancti et illustres viri, eremitaee primi, anachoretae, ordinum regularium institutores, propagatores, aeneis figuris excusi, elogiis dilaudati*, Nürnberg 1725, nr 82; *Johannes Baptist...*, kol. 84-85.

<sup>43</sup> G a b r i e l de la D o l o r o s a, dz. cyt., s. 93.

łającego w Hiszpanii miedzioryt Juana de Noort<sup>44</sup>. Publikowany dwukrotnie: po raz pierwszy w dziele Diega de la Madre de Dios pt. *Crónica de los Descalzos de la Santísima Trinidad, Redentores de Cautivos. Primera parte*, wydanym w Madrycie w roku 1652<sup>45</sup> i ponownie w pracy Alonsa de San Antonio pt. *Gloriosos títulos apostólicos y reales, originarios y privativos de la Sagrada Religión Descalza y Calzada de la Santísima Trinidad, de Redención de Cautivos*, wydanej także w Madrycie w 1661 r.<sup>46</sup> Na rycinie przedstawiono klęczącego wraz z grupką trynitarzy bosych Reformatora, w bosackim habicie i kapie, trzymającego w prawej dłoni pióro, a w lewej otwartą księgę. Z jego ust wychodzi banderola z napisem *Ave Maria gratia plena*. W górnej części ryciny rozgrywa się główna scena, przedstawiająca Trójcę Świętą koronującą Matkę Bożą, w czym asystują Patriarchowie Zakonu – Jan de Matha i Feliks de Valois<sup>47</sup>.

O trzy lata późniejszy jest niezwykle interesujący miedzioryt autorstwa Marcosa Orozco (il. 12), kilkakrotnie publikowany: po raz pierwszy w wydanej w Madrycie w 1655 r. pozycji Ludovicusa de Conceptione, *Examen veritatis theologiae moralis per singulares casus atque quaestiones. Pars prima*<sup>48</sup> oraz sześć lat później w madryckim dziele Alonsa de San Antonio pt. *Títulos particulares de Redentora de cautivos de la Provincia de la Concepción Purísima [...] de la Orden de Descalzos de la Santísima Trinidad de las Coronas de Aragón y Navarra*<sup>49</sup>. Sztych ten stanowi apoteozę Niepokalanego Poczęcia Matki Bożej. Jej postać znalazła się w centrum przedstawienia, na którym ukazano nadto postacie Trójcy Świętej, Apostołów – Pawła i Andrzeja, Patriarchów Zakonu – Jana de Matha i Feliksa de Valois oraz wielkiego czciciela Niepokalanego Poczęcia, jednego z najwybitniejszych trynitarzy – Roberta Gaguin oraz Jana Chrzciela de la Concepción. Reformator klęcząc złożył lewą rękę na piersiach, a w prawej trzyma księgę, na której spoczywa model kościoła, co oczywiście symbolizuje tekst zaadoptowanej przezeń *Reguły* oraz jego rolę jako fundatora trynitarzy bosych. Z ust

---

<sup>44</sup> A. S., Noort Juan de, w: *Allgemeines Lexikon der Bildenden Künstler von der Antike bis zur Gegenwart*, t. XXV, Leipzig 1931, s. 511.

<sup>45</sup> D i e g o de la M a d r e de D i o s, dz. cyt. [niep.]. Warto zaznaczyć, iż Diego de la Madre de Dios osobiście znał Reformatora.

<sup>46</sup> Madrid 1661 [niep.].

<sup>47</sup> P u j a n a, *San Juan Bautista... Retrato...*, s. 86.

<sup>48</sup> Madrid 1655 [niep.].

<sup>49</sup> Madrid 1661 [niep.].

Jana Chrzciciela wychodzi szarfa z napisem w lustrzanym odbiciu: *Ipsa conteret caput eum*.

Także jako prawodawcę przedstawił Jana Chrzciciela w roku 1687 madrycki rytownik Gregorio Fosman y Medina<sup>50</sup>. Na jego miedziorycie (il. 13) znajdujemy dokładnie ten sam układ postaci Reformatora jak na realizacji Juana de Noort: z księgą i piórem w ręce oraz o rysach znanych z kordobańskiego portretu; całość jest jednak bardziej dopracowana i dokładniej wykonana. I na tym przedstawieniu spostrzegamy Jana Chrzciciela na ekspozowanym miejscu wśród innych trynitarzy bosych, ponad którymi unoszą się Patriarchowie Zakonu wpatrzeni w tronującą Trójcę Świętą. Rycina ta znalazła się w pierwszym tomie dzieła Diega de Jesús, *Anales de la Religión de la Santissima Trinidad Redención de Cautivos Cristianos*<sup>51</sup>, wydanego w Madrycie w 1687 r., a pięć lat później została niemal identycznie powtórzona i opublikowana w 1692 r. w *Bullarium Ordinis Sanctissimae Trinitatis Redemptionis Captivorum*<sup>52</sup> Josepha a Jesu Maria<sup>53</sup>. Na tej rycinie wzorował się anonimowy, zapewne wiedeński rytownik, który w 1729 r. powtórzył niemal dokładnie kompozycję Fosmana, eliminując jedynie klęczącą grupę trynitarzy. Postać Reformatora, choć mniej ascetyczna i jakby bardziej radująca się życiem, powtarza jednak wiernie rysy z portretu z Kordowy. Miedzioryt ten opublikowany został w wydanej w 1729 r. w Wiedniu księdze pt. *Dominicale seu conciones super totius anni dominicas*<sup>54</sup>.

Osoba Jana Chrzciciela de la Concepción została wyeksponowana także na wielowątkowym miedziorycie, wykonanym przez nieznanego praskiego lub wiedeńskiego rytownika i zamieszczonym w 1726 r. w monumentalnym dziele Florianusa a S. Josepho pt. *Chronicum Discalceati Ordinis Sanctissimae Trinitatis de Redemptione Captivorum. Pars prima*. Reformator występuje tu obok Trójcy Świętej, Patriarchów Zakonu, Anioła redempcyjnego i grupy trynitarzy, w pozycji klęczącej, ubrany w habit i płaszcz bosaków, wpatrując się w górę, jakby chciał wniknąć w tajemnicę trynitarną. W lewej ręce trzyma książkę oraz duży krzyż, na którym przewieszane są kajdany, a prawą wskazuje na niewolników występujących w grupie Anioła redempcyjnego.

---

<sup>50</sup> Fosman Gregorio, w: *Allgemeines Lexikon der Bildenden Künstler von der Antike bis zur Gegenwart*, t. XII, Leipzig 1916, s. 237.

<sup>51</sup> T. I, Madrid 1687 [niep.].

<sup>52</sup> Josepha a Jesu Maria, dz. cyt. [niep.].

<sup>53</sup> Pujana, *San Juan Bautista... Retrato...*, s. 88.

<sup>54</sup> Joannes a Jesu Maria, *Dominicale seu conciones super totius anni dominicas*, Viennae 1729 [niep.].



Z ust Świętego wychodzą słowa *Regula primitiva*, tworząc jakby zarys nimbu<sup>55</sup>.

W tolekańskim Museo de Santa Cruz zachowało się jedyne w swoim rodzaju przedstawienie, powstałe w latach 1632-1638, autorstwa Vicente Carducho, nie mające jakiegokolwiek związku z pierwowzorem z Kordowy. Ukazuje ono Reformatora w podeszłych latach, ubranego w trynitarzski habit i płaszcz, z piórem w ręku<sup>56</sup> (il. 14). Zakonnik podtrzymując lewą ręką księgę zdaje się być na chwilę oderwany od pisania i pogrążony w rozmyślaniu. W starszej literaturze naukowej dzieło to nie było wiązane z postacią Reformatora. Uczynił to dopiero Juan Pujana, jednak źle datując obraz na pierwszą tercję wieku XVIII, podczas gdy Carducho zmarł w 1638 r.<sup>57</sup>

Przedłożony materiał świadczy o tym, iż ikonografia św. Jana Chrzyciela de la Concepción jest mało zróżnicowana, co przede wszystkim było następstwem niezwykle mozolnie postępującego procesu beatyfikacyjnego. Dopiero ogłoszenie Reformatora Czcigodnym Sługą Bożym w 1760 r. stanowiło cezurę i dało możliwość powstania wielu ciekawych realizacji artystycznych. W ikonografii Świętego dominują przedstawienia portretowe i – co niezwykle – oparte na jednej realizacji, powstałej jeszcze za życia Zakonnika i utrwalonej w niedługim czasie w niezbyt dokładnej kopii. Niemal wszystkie wizerunki portretowe z wieku XVII i XVIII, zarówno malarskie, graficzne czy rzeźbiarskie, oddawały rysy znane z kordobańskiego portretu. Realizacje artystyczne najczęściej ukazywały Świętego jako mistyka w modlitwie przed krucyfiksem, a po 1760 r. najchętniej w stanie lotu ekstazy z krzyżem; jeszcze inny typ przedstawień nawiązywał do roli fundatora, stąd ukazywał go z księgą i piórem w ręku. Poza jednym cyklem scen z żywota Świętego, nie zachowały się inne realizacje tego typu. Godny podkreślenia jest fakt, iż Jan Chrzyciel de la Concepción jest jedynym świętym trynitarzskim, który zasadniczo nie pojawia się w spuściźnie artystycznej trynitarzy trzewickowych, a jego wyobrażenia nie są ozdobione krzyżem gałęzi niezreformowanej. Podstawowymi atrybutami Świętego są krucyfiks, księga oraz narzędzia pokutne. Choć liczba obiektów, które nie posiadają jakiegokolwiek związku z pierwowzorem z Kordowy, jest niewielka, to właśnie wśród nich, wskutek

<sup>55</sup> Pragae 1726 [niep.].

<sup>56</sup> A. W i t k o, *Del patrimonio artístico de la Orden Trinitaria*, „Trinitarium. Revista de Historia y Espiritualidad Trinitaria”, t. VII, Córdoba-Madrid 1998, s. 299.

<sup>57</sup> J u a n B a u t i s t a d e l a C o n c e p c i ó n, *Obras completas...*, t. III, s. 1122.

nieskrępowania narzuconym schematem ikonograficznym, pojawiają się znakomite realizacje pędzla m.in. el Greca czy Johanna Prechtl.

#### SPIS ILUSTRACJI

1. Jerónimo de S. Miguel. *Jan Chrzyciel de la Concepción*. Olej na płótnie 1610. Kordowa, kościół trynitarzy bosych. Fot. Archiwum autora.
2. *Jan Chrzyciel de la Concepción*. Olej na płótnie, przed 1650. Kordowa, klasztor trynitarzy bosych. Fot. A. Witko.
3. *Jan Chrzyciel de la Concepción*. Olej na płótnie. 2. poł. XVII w. Valladolid, Museo Nacional de Escultura. Fot. Fototeca del Patrimonio Histórico. Archivo de Obras Restauradas IPHE. Ministerio de Educación y Cultura.
4. Johann Andreas Pfeffel sen. (?). *Jan Chrzyciel de la Concepción*. Miedzioryt 1715. Fot. Archiwum autora.
5. El Greco. *Jan Chrzyciel de la Concepción*. Olej na płótnie 1611. Madryt, Museo del Prado. Fot. Archiwum autora.
6. Johann Prechtl. *Jan Chrzyciel de la Concepción*. Olej na płótnie 3. tercja XVIII w. Wilno, Muzeum Sztuki Litewskiej. Fot. R. Stankevicienė.
7. *Jan Chrzyciel de la Concepción wręcza Regulę trynitarkom bosym*. Olej na płótnie koniec XVII w. Madryt, klasztor trynitarek bosych. Fot. Archiwum autora.
8. *Wizja Jana Chrzyciela de la Concepción*. Olej na płótnie. 2. poł. XVII w. Rzym, kościół San Carlino alle Quattro Fontane. Fot. W. Spositi.
9. Giovanni Battista Sintes (wg rysunku Giovanniego Velaso). *Jan Chrzyciel de la Concepción*. Miedzioryt 1733. Fot. Archiwum autora.
10. Marcos Orozco. *Wizja Jana Chrzyciela de la Concepción*. Miedzioryt, 1676. Fot. Archiwum autora.
11. *Jan Chrzyciel de la Concepción w ekstazie*. Miedzioryt, 3. tercja XVIII w. Fot. Archiwum autora.
12. Marcos Orozco. *Apoteoza Niepokalanego Poczęcia*. Miedzioryt, 1655. Fot. Archiwum autora.
13. Gregorio Fosman y Medina. *Apoteoza Zakonu trynitarzkiego*. Miedzioryt, 1687. Fot. Archiwum autora.
14. Vicente Carducho. *Jan Chrzyciel de la Concepción*. Olej na płótnie, 1632-1638. Toledo, Museo de Santa Cruz. Fot. Archiwum autora.

---

DE EL GRECO A PRECHTL  
LA ICONOGRAFÍA DE SAN JUAN BAUTISTA DE LA CONCEPCIÓN,  
REFORMADOR DE LA ORDEN TRINITARIA

R e s u m e n

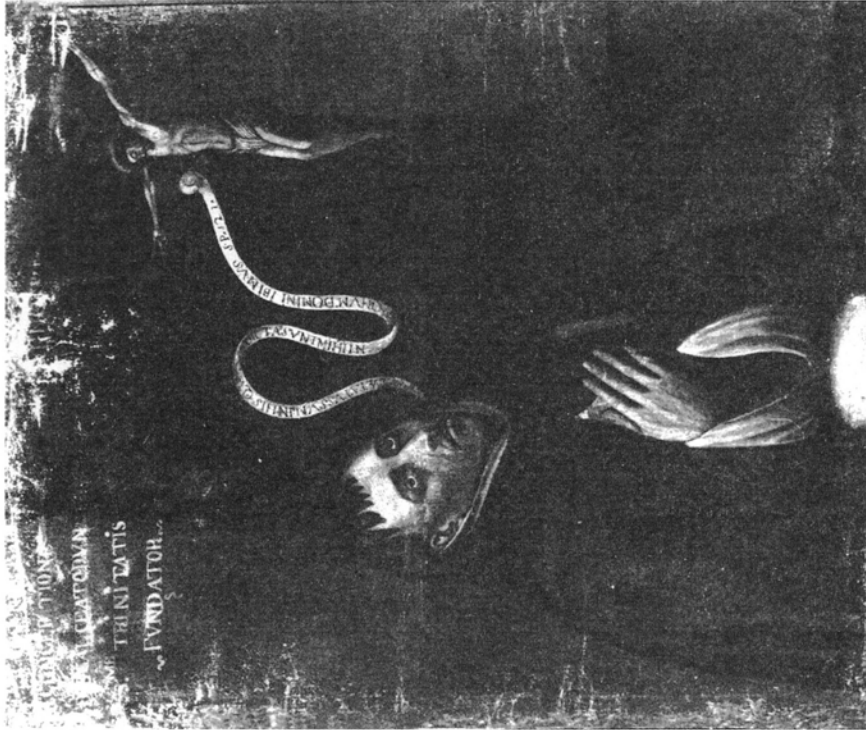
La iconografía de San Juan Bautista de la Concepción es poco diversificada, debido, ante todo, a que su proceso de beatificación progresaba muy lentamente. Tan sólo la proclamación del Reformador *venerable servidor de Dios* en el año 1760 constituyó una cesura y abrió posibilidades para la creación de muchas interesantes realizaciones artísticas. En la iconografía del Santo predominan las presentaciones en retratos basadas en una imagen que fue pintada aún durante la vida del Religioso y que, en corto tiempo, llegó a conservarse en una copia no muy exacta. Casi todas las imágenes de los siglos XVII y XVIII repetían facciones del retrato cordobés. Otras realizaciones artísticas con más frecuencia presentaban al Santo como místico rezando delante de un crucifijo, y a partir del año 1760 frecuentemente en el estado del vuelo extático con la cruz; otro tipo de presentaciones se basaba en su papel de fundador y lo mostraba con el libro y la pluma en la mano. Aparte de un ciclo de escenas de la vida del Santo no se han conservado otras realizaciones de este tipo. Vale la pena subrayar el hecho de que Juan Bautista de la Concepción es el único santo trinitario quien casi no aparece en la herencia artística de los trinitarios calzados. Los principales atributos del Santo son el crucifijo, el libro y los instrumentos de la penitencia. Aunque el número de ejemplares que no tienen nada que ver con el prototipo de Córdoba no es grande, sin embargo entre ellos, debido a la falta de restricciones de los esquemas iconográficos impuestos, aparecen unas realizaciones excelentes, pintadas por El Greco o Johann Prechtl.



1. Jerónimo de S. Miguel, *San Chirzicziel de la Concepción*, olej na płótnie, 1610, Kordowa, kościół trzynitarzy bosych, fot. archiwum autora



2. Jan Chirzicziel de la Concepción, *olej na płótnie*, przed 1650, Kordowa, kościół trzynitarzy bosych, fot. A. Witko



3. *Jan Chrzczciel de la Concepcion*, olej na płótnie, 2. poł. XVII w., Valladolid, Museo Nacional de Escultura, fot. Fototeca del Patrimonio Histórico. Archivo de Obras Restauradas IPHE, Ministerio de Educación y Cultura



4. Johann Andreas Pfeffel sen.(?), *Jan Chrzczciel de la Concepcion*, miedzioryt, 1715, fot. archiwum autora



5. El Greco, *Jan Chrzczciel de la Concepción*, olej na płótnie, 1611, Madryt, Museo del Prado, fot. archiwum autora



6. Johann Prechtl, *Jan Chrzyciel de la Concepción*, olej na płótnie,  
3. tercja XVIII w., Wilno, Muzeum Sztuki Litewskiej,  
fot. R. Stankevičėnė



7. *Jan Chrzcziciel de la Concepcion wręcza Regule trynitarkom bosym*, olej na płótnie, koniec XVII w., Madryt, klasztor trynitarek bosych, fot. archiwum autora



8. *Wizja Jana Chrzcziciela de la Concepcion*, olej na płótnie, 2. poł. XVII w., Rzym, kościół San Carlino alle Quattro Fontane, fot. W. Spositi





9. Giovanni Battista Sintes (wg rysunku Giovanniego Velaso). Jan Chrzcziciel de la Concepción, miedzioryt, 1733, fot. archiwum autora





12. Marcos Orozco, *Apoteoza Niepokalanego Poczęcia*, miedzioryt, 1655,  
fot. archiwum autora



13. Gregorio Fosman y Medina, *Apoteoza Zakonu trynitaraskiego*, miedzioryt, 1687, fot. archiwum autora



14. Vicente Carducho. *San Juan Bautista de la Concepción*, olej na płótnie, 1632-1638, Toledo, Museo de Santa Cruz, fot. archiwum autora